

VOGEL Sándor

Autonomia săsească în Transilvania

Conviețuirea comunităților cu statut juridic diferit a caracterizat societatea medievală din Europa. Ulterior, aceste practici juridice au fost codificate iar pe baza lor comunitățile delimitate teritorial au dispus de privilegii și au format corpuri juridice unitare. O caracteristică deosebită a Regatului Ungariei a fost acordarea de privilegii anumitor grupuri etnice, cum ar fi secuii, iazigii, cumanii, sașii din Zips (Spiš) și Ardeal. Toate acestea stau în legătură cu activitatea de consolidare statală dusă de regii maghiari, al căror interes primordial a fost popularea țării, exploatarea resurselor ei economice și apărarea militară. În Transilvania, sașii au beneficiat de cel mai complet și mai durabil sistem de privilegii. Acest grup etnic redus numeric, colonizat în mai multe valuri de către regii maghiari în secolele 12-13, a devenit, datorită privilegiilor sale, un important factor economic, cultural și chiar politic. Deoarece poporul săsesc s-a menținut în primul rând datorită privilegiilor sale, este de înțeles ca pentru cercetările privind Transilvania și cu precădere pentru istoriografia săsească acest sistem de privilegii sau, folosind un termen modern, autonomia să devină unul din subiectele cele mai importante de cercetare.

Începuturile sistemului privilegiilor săsești

Pe baza documentelor istorice, se poate stabili că primii coloniști au venit în Ardeal în timpul lui Géza al II-lea (1141-1162). Din documentele păstrate, se poate deduce că primele privilegii au fost acordate tot de acest rege. Chiar dacă cea mai mare parte a «oaspeților regali» au venit de pe teritoriul Imperiului German, printre ei se aflau și flamanzi, valoni și chiar italieni. Fapt este că, coloniștii n-au sosit într-un singur grup unitar, nici dintr-un singur teritoriu, și nici în același timp, dar s-au constituit într-un grup etnic în Transilvania. Un proces asemănător l-a cunoscut și limba vorbită de ei, o limbă care s-a structurat de asemenea în timp. Primul act privitor la «oaspeții regali» așezați în Ardeal datează din 1168. Potrivit lui, regele Béla al III-lea (1162-1196) primea de la «oaspeții regelui» din teritoriul «de dincolo de păduri» un venit anual de 15 000 de mărci. Primul teritoriu mai mare populat de coloniști a fost provincia Sibiului. Documentul care menționează acest teritoriu datează din 1192-1196. Conform acestuia, pentru coloniști a fost întemeiată prepozitura Sibiului subordonată nemijlocit arhiepiscopiei de Strigoni, ca unitate a administrației ecleziastice ale cărei subdiviziuni au fost decanatele de Sibiu, Nocrich și Cincu. În documentul care delimitează acest teritoriu, coloniștii sînt numiți „Flandrenses”, în timp ce, în 1191, este menționată *Ecclesia Theutonicorum Ultrasilvanorum*. Denumirea de „sași” (*Saxones*) dată coloniștilor este atestată documentar doar în 1206, când regele Andrei al II-lea (1205-1235) a conferit privilegii «primilor oaspeți regali» (*primi hospites regni*) din Cricău (Kraakau), Ighiu (Krapundorf) și Romos (Rumes) și le-a asigurat un statut juridic propriu. Deoarece în cancelaria regală s-a încetățenit denumirea de „sas”, germanii din Ardeal au fost denumiți în mod unitar sași.

O importanță fundamentală în crearea autonomiei săsești a avut-o Diploma andreană din 1224, *Andreanum*, numită de istoriografia săsească și hrisovul de aur (*Goldener Freibrief*). Libertățile asigurate prin acest act se referă la provincia Sibiului și i-au unit juridic pe sașii așezați aici. Astfel, privilegiile acordate acestei provincii și locuitorilor acesteia au devenit punctul de plecare al unității juridice săsești pe ceea ce, mai târziu, se va numi Pământul Crăiesc (*Fundus Regius, Königsboden*) și vor duce la o evoluție care a asigurat timp de 800 de ani supraviețuirea poporului săsesc.

Textul diplomei începe astfel: «Venind așadar toți credincioșii noștri oaspeți teutoni din Transilvania și căzînd cu umilință la picioarele majestății noastre și plîngîndu-se ne-au arătat că ar fi căzut cutotul din libertatea cu care au fost chemați de prea-avlaviosul rege Géza, bunicul nostru și dacă majestatea noastră regală nu deschide spre dînșii ochii cu obișnuita sa bunătate, aflîndu-se cu totul săraci, nu ar putea face majestății regale nici o slujbă. Așadar noi, plecîndu-ne urechile cu obișnuita bunătate spre plîngerile lor drepte, vrem să se facă cunoscut celor de față și celor viitori că noi, călcînd pe cuceririle urme ale înaintașilor noștri și mișcați fiind din adîncul inimii, le-am înnoit libertatea de mai înainte. Însă în așa fel ca tot poporul (...) să fie un popor și să se socotească sub un jude, desființîndu-se din rădăcină toate comitele, afară de cel de Sibiu. Iar comitele Sibiului, oricine va fi, să nu cuteze a orîndui dregător în sus-zisele comitate, decît numai dintre cei ce locuiesc între dînșii; și poporul să-l aleagă pe acela care va putea mai potrivit. (...) Iar pentru folosul cămării noastre să fie datori a plăti pe an cinci sute de mărci de argint. Vrem ca nici un stăpîn predial sau oricine altul, care se află între hotarele lor, să nu fie scutit de această dare, afară de cei care se vor bucura de un privilegiu deosebit pentru aceasta. (...) Vor trimite cinci sute de ostași în expedițiile regale în cuprinsul granițelor regatului și peste graniță o sută, dacă regele va merge în persoană; iar dacă el va trimite pe un iobag al său în afara regatului, sau spre ajutorul unui

prieteni al său, sau în treburile sale proprii, ei vor fi datori a-i trimite numai cincizeci de ostași. Nici regele nu va putea să ceară mai mulți, nici ei nu vor fi datori a trimite. Pe preoții lor să și-i aleagă liber, pe cei aleși să-i înfățișeze spre întărire și să le plătească dijmele și în toate drepturile bisericesti să răspundă față de ei după vechiul obicei. Voim și poruncim cu tărie, ca pe dînșii să nu-i judece nimeni, decît noi sau comitele de Sibiu, pe care îl vom așeza noi la locul și la timpul său. Dar sub orice jude se vor afla, să fie judecați numai după dreptul obișnuit și nimeni să nu cuteze a-i chema înaintea noastră, afară de atunci cînd pricina lor nu s-a putea hotărî în fața judeului lor. Iar afară de cele mai sus zise, le-am dat pădurea vlahilor și a pecenegilor, dimpreună cu apele, ca să le folosească împreună cu sus-numiții Blaci și pecenegi și să nu fie datori a face nici o slujbă pentru aceasta, bucuîndu-se de mai sus zisa libertate. Apoi le-am mai îngăduit ca să aibă o singură pecete, care să fie cunoscută de noi și de magnații noștri în chip lămurit. Iar dacă vreunul dintre dînșii ar vrea să se judece cu cineva în vreo pricină bănească, să nu poată întrebuinta alți martori înaintea judeului, decît oameni care se află între hotarele lor, noi scutindu-i pe ei de orice jurisdicție străină. (...) Tot așa le dăm dreptul, afară de cele mai sus zise, ca nici un vameș să nu cuteze a-i împiedica nici la dus, nici la întors (...) Voim însă și poruncim cu puterea noastră regală ca nimeni dintre iobagii noștri să nu cuteze a cere de la majestatea regală vreun sat sau vreun prediu; iar dacă ar cere cineva, ei să se poată împotrivi în temeiul libertății ce le-am hărăzit-o. Am mai poruncit pomeniților noștri credincioși că, dacă se va întâmpla ca să venim noi în expediție la dînșii, ei să fie datori a da numai trei găzduiri pentru noi, iar dacă se va trimite, în treburile regelui, voievodul la dînșii sau prin țara lor, să nu lipsească a da două găzduiri, una cînd va intra și alta cînd va ieși. Mai adăugăm la sus numitele drepturi, ca negustorii lor să poată merge și să se poată întoarce liberi și fără vamă oriunde în regatul nostru, folosindu-se cu adevărat de dreptul lor, în fața majestății regale.» (Pentru textul românesc a fost folosită culegerea *Documente privind Istoria României*, seria C. Transilvania, vol. I, p. 208-210 – n. trad.)

Andreanum-ul a fost rezultatul unei evoluții juridice mai îndelungate, care începe odată cu colonizarea. Pentru a-i convinge pe «oaspeți» să vină și să se așeze, regele trebuia să ofere mai multe drepturi decît dispuneau aceștia în țara lor de baștină. Codificarea privilegiilor a fost posibilă doar prin discuții purtate cu reprezentanții coloniștilor (locatori). La discuții au luat parte persoane care cunoșteau afit dreptul consuetudină german cît și dreptul maghiar al oaspeților, care puteau oferi o anumită protecție militară pentru drumul lung și puteau și să organizeze apărarea granițelor țării gazdă. Rezultatul a fost fixarea în scris a dreptului coloniștilor (*Siedlerrecht*), care corespundea în aceeași măsură intereselor regelui, ca reprezentant al puterii de stat, cît și ale coloniștilor.

Rîndind de la prevederile *Andreanum*-ului, sașii puteau deci să formeze o unitate politică, aveau propria administrație, își alegeau juzii, jurisdicția se desfășura potrivit cutumei. Pământul dăruit de rege era considerat inalienabil. Obligațiile (darea, ridicarea la oaste, găzduirea regelui) au fost reglementate strict și nu se putea abuza de ele. Dreptul de a avea pecete însemna că aveau personalitate juridică. Scutirea de vamă și dreptul de a ține tîrguri a fost de importanță fundamentală pentru dezvoltarea lor economică. Teritoriul privilegiat a fost considerat de rege ca proprietate comună a coloniștilor, unde privilegiile nobiliare nu puteau fi exercitate, iar regele a renunțat și la dreptul său de a dona pământul rămas fără proprietar în urma trădării sau a stingerii familiei. *Andreanum*-ul a creat un sistem juridic unic în regiune, stabilind în detaliu relațiile dintre suveran și coloniști. Astfel, Diploma a cuprins dreptul de colonizare cel mai bine elaborat și cel mai larg care le-a fost acordat vreodată coloniștilor occidentali în Europa Centrală și Orientală. Privilegiile garantate au făcut parte integrantă de-a lungul secolelor din dreptul maghiar și transilvan.

Universitatea Săsească sau Națională

De-a lungul istoriei lor, sașii au ținut cu îndrăjire la privilegiile lor, ceea ce poate fi dovedit prin faptul că regii ungari și principii ardeleni au întărit de 22 de ori privilegiile săsești. Privilegiile asigurate de Diploma andreană pentru provincia Sibiului au exercitat o atracție puternică asupra celorlalte teritorii locuite de sași, care s-au străduit să ajungă în posesia acestor privilegii. Deoarece și regii aveau interesul de a asigura stabilitatea comunității săsești care plătea dări substanțiale și juca un rol important în apărarea graniței de sud a Transilvaniei, drepturile lor au fost treptat extinse. Ca rezultat al acestui proces, ia naștere Universitatea Săsească (*Universitas Saxonum, Sächsische Nationsuniversität*).

În sec. al 14-lea începe un proces de emancipare. În 1324, Carol Robert a împărțit provincia Sibiului în scaune, ai căror juzi regali erau numiți încă de rege. În 1402, Mediașul și Șeica au primit dreptul de așalege juzii regali. În 1464, acest drept a fost acordat scaunului Sibiu, iar în 1469 și celelalte scaune săsești.

Formarea autonomiei săsești s-a desfășurat paralel cu cea a stărilor ardeleni, respectiv cu crearea autoadministrației comitatelor nobiliare și a scaunelor secuiești. În 1437, stările privilegiate au încheiat *fraterna unio*, au creat deci cunoscuta alianță *Unio Trium Nationum*, îndreptată împotriva țărănilor răsculați și a turcilor. Uniunea a fost reînnoită în 1459 și 1506, în primul rând împotriva otomanilor. Patriatul orașelor săsești, care între timp s-a consolidat, a încercat să obțină o nouă întărire și extindere a privilegiilor sale, pentru a avea o poziție dominantă în cadrul Uniunii. În 1480, unitățile teritoriale

săsești au înaintat regelui o petiție în numele orașelor și tuturor sașilor. În 6 februarie 1486, Thomas Altenberger, primarul Sibiului între 1473-1490, a primit de la regele Matia diploma care întărea privilegiile Diplomei andreene pentru toți sașii trăitori în părțile ardeleni ale regatului (*universorum Saxonum nostrorum partium regni nostri Transsilvanorum*) și le-a extins asupra întregului Pământ Crăiesc. Regele Matia a creat astfel Universitatea Săsească sau Națională, care a stabilit pentru cîteva secole cadrele vieții sașilor de pe teritoriile privilegiate, unindu-i într-o singură unitate juridică și administrativă. Jurisdicția Universității s-a extins asupra celor Șapte Scaune [de fapt opt – Sibiu (Hermannstadt), Nocrich (Löschkirch), Sebeș (Mühlbach), Cincu (Schenk), Sighișoara (Schassburg), Orăștie (Broos), Miercurea (Reussmarkt) și Rupea (Reps)], asupra celor Două Scaune [Mediaș (Mediasch), Șeica (Schelk)], ca și asupra Districtului Brașov (Kronstadter Distrikt) și Districtului Bistrița (Bistritzer Distrikt). Privilegiile se refereau exclusiv la sașii de pe teritoriile sus-menționate. Astfel, au existat sași (de exemplu, cele 13 sate săsești de pe teritoriul comitatului Tîrnava) care nu se bucurau de privilegiile cuprinse în Diploma andreană și erau țărani iobagi. Universitatea avea competențe administrative, juridice, legislative, economice ca și de decizie politică. Corpul reprezentativ era format din adunarea Universității, care se întrunea de două ori pe an, de Sf. Gheorghe (23 aprilie) și Sfinta Ecaterina (25 noiembrie). În caz de nevoie se convocau adunări extraordinare. Membrii erau dregătorii scaunelor și ai celor două districte, ca și unul sau doi reprezentanți din partea fiecărui scaun și district. În perioada dintre adunări, problemele curente erau rezolvate de sfatul Sibiului, care, în același timp, convoca adunările. Cazurile de judecată privitoare la sașii de pe Pământul Crăiesc țineau de competența Universității, aceasta dînd și sentințele. Sentințele nu puteau fi contestate decît de rege și, mai târziu, de principe. Printre atribuțiile sale se număra și stabilirea părții de dare pe care trebuiau s-o plătească scaunele și districtele. Fondarea breslelor pe Pământul Crăiesc ținea tot de Universitate și tot ea reglementa prețurile și unitățile de măsură, dar a reglementat și viața cotidiană. Autonomia săsească a fost afit de puternică, în cît legea preciza că în orașele săsești doar germanii aveau dreptul de a cumpăra case, astfel că doar ei puteau deveni cetățeni. Un oraș săsesc putea să-și permită să nu primească principele. În fruntea Universității stătea primarul Sibiului și judele regal al scaunului Sibiului, formînd un duumvirat. Primarul era ales de consiliul exterior (*centumvirat*) pentru unul, cel mult doi ani. În același timp el funcționa ca primar al provinciei Sibiului (*Provinzialbürgermeister*) și era dregătorul cel mai înalt în rang al celor Șapte Scaune. Sfera de competență cuprindea, în primul rând, administrația financiară, deci împărțirea și perceperea dărilor, administrația bunurilor celor Șapte Scaune și judeca, în anumite cazuri în primă instanță. Judele regal, care era în aceeași persoană și comitele sașilor (*comes Saxonum*), era ales, începînd din 1464, pe viață tot de consiliul exterior, fiind însă nevoie de acceptul regelui și, mai târziu, al principelui. El se ocupa, în primul rând, de probleme juridice și era judele suprem în instanțele superioare. În chestiunile litigioase hotăra singur și foarte rar se întîmpla ca un caz să ajungă în fața regelui sau a principelui. El reprezenta națiunea în afară, iar în epoca principatului a fost membru în consiliul princiar, îndeplinea deci una din funcțiile politice cele mai înalte din stat.

Termenul de Universitate avea mai multe sensuri și corespundea următoarelor organe:

- totalitatea sașilor de pe Pământul Crăiesc precum și teritoriul privilegiat;
- adunarea reprezentanților întregii comunități, deci adunarea generală (*conflux*) care se întrunea de două ori pe an;
- consiliul Sibiului și demnitarii de frunte, «Universitatea delegată» (*delegierte Universität*), care se ocupa de probleme în perioada dintre adunări;
- mai ales în perioada modernă, însemna un corp politic înzestrat cu mandatul de a purta negocieri, în funtea căruia stătea un comite;

Este necesar să se sublinieze că Universitatea și națiunea săsească reprezentată de ea nu se referă la națiunea modernă, ci corespunde unei stări din societatea feudală și nu desemnează apartenența etnică, ci totalitatea privilegiatilor. Unificarea acestora a fost rezultatul unui proces conștient, al cărui scop a fost apărarea statutului juridic al grupului privilegiat.

Paralel cu Universitatea laică, trebuie amintită Universitatea ecleziastică. Baza acesteia a fost subordonarea nemijlocită a sașilor arhiepiscopiei Strigoniului și nu episcopiei de Alba Iulia. Importanța Universității ecleziastice a crescut după Reformă, cînd Universitatea laică a acceptat Regulamentul ecleziastic al germanilor din Transilvania (*Kirchenordnung aller Deutschen in Siebenbürgen*), impunîndu-l pentru sașii din Ardeal. Astfel s-a născut biserica evanghelică săsească, care a devenit biserica națională a sașilor (*Volkskirche*), jucînd un rol important în păstrarea identității lor. Universitatea ecleziastică s-a extins și în afara Pământului Crăiesc, înglobînd și satele aservite. Astfel, a depășit limitele instituției de stare și se îndrepta spre solidaritate etnică. Organul de conducere a fost sinodul, în fruntea căruia stătea superintendentul sau episcopul. Universitatea laică și cea ecleziastică își țineau în același timp adunările. În relația celor două Universități, rolul decisiv l-a jucat cea laică, aceasta subordonîndu-și, în spiritul principiului *cuius regio eius religio*, Universitatea ecleziastică.

În același timp, sașii s-au străduit să creeze un sistem juridic unitar valabil pentru întregul Pământ Crăiesc. Dreptul consuetudină a fost adunat în codicile Altemberger. Această carte scrisă cu caractere gotice pe pergament și decorată cu miniaturi se afla de acum încolo în fața fiecărui demnitar sas, cînd acesta depunea ju-

Continuare în pagina 12

Continuare din pagina 11

rămîntul la preluarea funcției. În 1544, Johannes Honterus (1498-1549) a întocmit o culegere de norme de drept. Din însărcinarea Universității, Thomas Bomelius (?-1592) și Matthias Fronius (1537-1606) au cules afit cutumele săsești bazate pe dreptul de la Magdeburg, cât și jurisprudența iustiniană. Matthias Fronius a creat un cod juridic, *Eigenlandrecht der Siebenbürger Sachsen*. Albert Huet (1537-1606), comitele sașilor, s-a dus în fruntea unei delegații la Cracovia, unde Ștefan Báthory, principele Transilvaniei (1571-1586) și rege al Poloniei (1576-1586) a confirmat culegerea de legi ca un sistem de norme juridice veșnic valabile. *Eigenlandrecht* a rămas aproape 300 de ani în vigoare, pînă în 1853, cînd a fost introdus Codul juridic austriac. Pe baza *Eigenlandrecht* au fost judecate procesele pe Pămîntul Crăiesc. Forul chestiunilor litigioase a fost Universitatea Săsească.

Odată cu autonomia teritorial-administrativă și juridică, în primele decenii ale principatului s-a format și identitatea săsească de stare, a cărei formulare cea mai completă în scris o găsim în cuvîntarea comitelui Albert Huet rostită în fața principelui Sigismund Báthory (1581-1597, 1598-1599, 1601-1602). Potrivit cuvîntării, sașii de obîrșie germană fac parte dintr-o stare privilegiată, formează bastionul creștinătății occidentale, iar țărani liberi, meșteșugarii și negustorii sași sînt cei mai buni contribuabili. «Regele Géza ne-a chemat și de aceea nu sîntem străini, ci locuitori cu drepturi depline ai țării; nu sîntem iobagi, ci supuși dragi și credincioși. Aceasta se vede nu doar din privilegiile noastre, ci și din alte înscrisuri regeste, cu care am umplut lăzi întregi, pentru a le păstra în onoarea noastră și în amintirea urmașilor noștri. (...) Voi spuneți că noi am fi doar oaspeți, venetici și străini, și nu oșteni, apărători ai țării. La acestea vă răspund: este drept că sîntem oaspeți, dar pentru noi chiar în aceasta stă onoarea noastră.» Cuvîntarea lui Huet și-a atins scopul: a reușit să apere privilegiile săsești, spre deosebire de secui, care n-au reușit să le apere pe ale lor.

Este important de subliniat că, în epoca principatului, sașii au fost parte a puterii de stat, fiind un factor constitutiv al statului. Au participat la lucrările Dietei conform articolelor Dietei de la Turda din 1542, iar comitele sașilor a fost, așa cum am mai amintit, membru al consiliului princiar. Hotărîrile dietale căpătau putere de lege doar prin aplicarea pecetii celor trei națiuni, deci și ale sașilor. Astfel, oricare dintre stări putea supune oricare hotărîre vetoului. Pentru alegerea principelui era în aceeași măsură nevoie de votul sașilor ca și de cel al nobililor maghiari și al secuilor. Recunoașterea acestui statut a fost rezultatul eforturilor depuse de Peter Haller (1500-1570), care a fost, între 1543-1557, primar al Sibiului, iar între 1557-1569 jude regal al Sibiului și comite al sașilor, stînd astfel în fruntea „națiuni” săsești.

Privilegiile săsești au fost amenințate în sec. 16-17 din mai multe părți. Pe de o parte, dinspre puterea centrală, deoarece anumiți principii au desconsiderat sistemul juridic al statului și privilegiile stărilor. Cazul cel mai flagrant a fost cel al lui Gabriel Báthory, care în 1610 a ocupat prin viclesug orașul de scaun al sașilor, Sibiul, a confiscat bunurile orașenilor, iar membrii consiliului au fost întemnițați. Ca răspuns, orașele și scaunele săsești au încheiat o alianță de atac și apărare: «Noi, primarii, juzii regali și jurații orașelor și scaunelor săsești (...) ne unim pe vecie (...) pentru a apăra frumoasa noastră libertate, privilegiile, cutumele, buna și folositoarea rînduială, să păstrăm averea locurilor noastre, pe care regii de bună amintire le-au dat națiunii săsești pentru vitejia și purtarea cavalească a înaintașilor noștri (...) Acestea le făgăduim pe mărturisirea de credință augustană (...) sub povara pierderii onoarei săsești și a libertăților noastre.» Sibiul și privilegiile săsești au fost redade de Gabriel Bethlen care — așa cum a notat cronicarul contemporan Georg Kraus în limba maghiară — a spus sașilor următoarele: «Eu, Gabriel Bethlen, principele ales al Transilvaniei, stăpînul părților ungurene, comitele secuilor și părintele sașilor, începînd cu această zi vă dau orașul (înapoi) cu toată dreptatea și privilegiile sale. Fiți cuvioși și credincioși. Dumnezeu să fie cu voi.»

Privilegiile au fost contestate adeseori și de celelalte două stări. Cele mai multe dispute le-a stîrnit privilegiul conform căruia doar germanii puteau avea case în orașele săsești. În 1625, nobilii și secuii au votat articolul pe baza căruia și ei puteau cumpăra case în orașele săsești. Drept răspuns, sașii au mers într-un alai de 20 de căruțe la Alba Iulia în fața lui Gabriel Bethlen, care a abrogat articolul și a restabilit privilegiile săsești.

În sec. 16-17, «națiunea» săsească acționa în fața principelui și a celorlalte două stări ca persoană juridică. Însă societatea săsească n-a fost nici unitară și nici democratică, așa cum și-a imaginat istoriografia săsească romantică din sec. al 19-lea. Deși dregătorii de frunte au fost aleși, aceasta n-a fost o alegere în sensul democrației contemporane, iar funcțiile au fost ocupate de membrii patriciatului. În orașul Sibiu, cei patru dregători, judele regal, care era și comitele sașilor, primarul, judele scaunului precum și vilicul (*Stadtbaum*), care se ocupa de problemele economice, puteau fi aleși doar din rîndul membrilor consiliului orașului sau «consiliului intern» format din 12 membri, iar urmașii lor în funcție doar din rîndul centumviratului sau a «consiliului extern». Membrii acestui din urmă organ au fost numiți de consiliul intern». Astfel, funcțiile au fost ocupate, de regulă, de membrii celorlalte familii. Acest sistem s-a anihilat în sec. al 17-lea, ast-

fel că puterea a fost exercitată de o oligarhie patriciană formată din 180-200 de familii. Plebea s-a răscolat de mai multe ori împotriva stăpînirii acesteia. Asemenea răscoale au izbucnit în 1514 la Sighișoara, în 1645 la Sibiu, în 1658-1659 din nou la Sighișoara, iar în 1688 la Brașov. Situația a fost îngreunată și de contradicțiile dintre orașele săsești. Mai ales Sibiul și Brașovul concuroau. Deoarece Universitatea nu avea un organ executiv care să fi impus hotărîrile adunărilor generale pe întreg teritoriul Pămîntului Crăiesc, s-a întîmplat ca Brașovul să nu le respecte sau, pur și simplu, să nici nu apară la lucrările Universității.

Privilegiile săsești în timpul stăpînirii habsburgice

Fundamentul juridic al guvernării habsburgice a Transilvaniei a fost Diploma leopoldină din 1691, care cuprindea următoarele:

- în ceea ce privește religiile recepte, bisericile, școlile, parohiile, totul rămîne neschimbat și nici nu se vor introduce modificări;
- suveranul habsburgic a reconfirmat pentru stări toate daniile, funcțiile și demnitățile, veniturile și averile;
- *Approbatele* și *Compilatele* ca legi ale țării precum și *Tripartitum*-ul lui Werbőczy și sistemul juridic al națiunii săsești rămîn neatînte;
- fiecare funcție, fie aceasta politică, juridică sau economică, va fi ocupată de ardeleni, deci de unguri, secuilor sau sași;
- suveranul garantează toate acestea cu amendamentul ca cei propuși din rîndul stărilor să fie prezentați domnitorului în scopul confirmării lor; însă în ceea ce privește celelalte demnități, juzii regali ai sașilor și secuilor, comiții nobililor, juzii și primarii, care fuseseră aleși pînă atunci, vor fi aleși în continuare potrivit libertății și cutumei lor.

Diploma leopoldină a păstrat deci în continuare sistemul celor trei națiuni și patru religii recepte. Înaintea emiterii diplomei, sub condu-

Harta Transilvaniei întocmită de Johannes Honterus, Basel, 1532

ceera comitelui Valentin Franck (1643-1697), sașii au purtat discuții cu administrația habsburgică, avînd mare grijă să-și păstreze privilegiile, libertatea religioasă, valabilitatea *Eigenlandrecht*-ului și libera alegere a judeului. Au reușit chiar să împiedice ca nobilii să capete dreptul de a se așeza în orașele săsești.

Privilegiile săsești precum și ale celorlalte stări au fost periclitate de reformele lui Iosif al II-lea, care voia să zdrobească fundamentele particularismelor de stare. Iosif al II-lea a abrogat Diploma leopoldină. În 1781, a introdus concivilitatea și a abolit dreptul exclusiv de proprietate și cetățenie al sașilor, astfel că de acum încolo se puteau așeza ungurii și românii în orașele săsești. În 1784, a desființat Universitatea Națională și i-a confiscat averea pentru Fisc. A desființat sistemul scaunelor și provinciilor, iar unitățile administrative săsești au fost integrate comitatelor nou create. Ca urmare a reformelor iosefine, sașii și-au pierdut rolul în stat. Impunerea reformelor n-a putut fi împiedicată nici de Samuel Bruckenthal (1721-1803); datorită opoziției sale a fost deus din funcția de guvernator. Ca și celelalte două stări, sașii au protestat într-un memorandum împotriva reformelor. Universtitatea și privilegiile săsești au fost repuse în drepturi doar în 1790, cînd Iosif al II-lea si-a retras reformele. Însă sistemul privilegiilor săsești nu mai putea fi susținut în întregime. Dieta din 1791 a votat concivilitatea, cu toate că a legat dreptul de cetățenie de anumite condiții ca averea, instruirea, calitatea de membru într-o breaslă. Dieta din 1792 de la Cluj a desființat sistemul de vot pe stări, drept care sașii au ajuns în minoritate față de voturile ungurilor și secuilor. Universitatea Națională și sistemul ei administrativ și juridic s-a menținut însă cu micînteruperi (1848-1849, 1849-1860) pînă în 1876.

Sfîrșitul autonomiei teritoriale săsești

Sașii s-au scindat după compromisul din 1867 în două partide în funcție de atitudinea față de noua ordine statală. «Sașii bătrîni», reprezentînd funcționarii și elita clericală, s-au exprimat pentru păstrarea autonomiei teritoriale a sașilor. «Sașii tineri», reprezentînd mica burghezie și meșteșugăria, priveau cu simpatie Ungaria liberală. Ei erau de părere că Universitatea Săsească nu mai era o instituție corespunzătoare cerințelor epocii și sub lozincă «comunității libere într-un stat liber» au militat pentru o mai mare autonomie a unităților administrative. În adunarea săsească din 1872 de la Mediaș, sașii au luat cunoștință de

dualism, dar au menținut revendicarea păstrării autonomiei teritoriale. Guvernul ungar însă considera că autonomia teritorială săsească nu este compatibilă cu principiile statului național maghiar și cu liberalismul burghez. În 1876, Parlamentul Ungariei a aprobat articolul XII privind Pămîntul Crăiesc, organizarea Universității Săsești, precum și averea Universității, respectiv a așa-numiților Șapte Juzi. Pentru interpretarea corectă a acestei legi, ea trebuie așezată în contextul epocii și luate în calcul consecințele. Cele mai importante paragrafe sînt:

- în ceea ce privește reglementarea teritoriilor municipale, care va cădea sub incidența unei legi speciale, Pămîntul Crăiesc și teritoriile învecinate vor fi supuse aceleiași autorități. În ceea ce privește Pămîntul Crăiesc, diferențele existente pînă acum în administrație vor dispărea (1 §);
- funcția de comite al sașilor se abolește, iar titlul va trece asupra președintelui adunării generale, comitele comitatului Sibiu (2 §);
- universitatea Săsească va deveni o autoritate culturală și va avea în continuare competențe în a dispune asupra averii Universității, în executarea folosirii fundațiilor administrate conform destinației acestora, precum și exercitarea controlului (3 §);
- averea Universității Săsești va putea fi folosită doar în scopuri culturale (4 §);
- dreptul proprietății privind averea Universității Săsești rămîne neatins de legea în vigoare (5 §);
- veniturile din averea Universității se află sub incidența liberei dispoziții și trebuie folosite spre beneficiul întregii populații proprietare fără deosebire de religie și limbă (6 §);
- averea Universității se află la dispoziția adunării generale a Universității în accepțiunea și între limitele fundațiilor, precum și a dreptului de control al statului (7 §);
- asupra averii așa-numiților Șapte Juzi (...) dispun sub președinția comitelui comitatului Sibiu acei membri ai adunării generale care

reprezintă acele orașe și districte ale Pămîntului Crăiesc care formează împreună proprietarii bunurilor celor Șapte Juzi (17 §).

Împotriva aprobării legii, «bătrîni sași» au protestat vehement, însă cîțiva deputați parlamentari din rîndul «inerilor sași» au votat-o. Desigur, pierderea autonomiei teritoriale a atins în mod sensibil comunitatea săsească și atitudinea afectivă se poate regăsi și în acele lucrări istoriografice săsești care, de altfel, încearcă să atingă dezideratul obiectivității științifice. Dacă luăm în considerare condițiile politice ale epocii, ne dăm seama că Universitatea Săsească nu mai era viabilă în forma medievală. În Europa sec. al 19-lea, tendința spre impunerea statului național și egalitatea drepturilor devenise generală, iar elita politică maghiară și-a propus atingerea acestui țel. În statul național maghiar, care dispunea de o administrație unitară, autonomia teritorială săsească nu-și mai avea locul, chiar și pentru faptul că majoritatea populației Pămîntului Crăiesc o formau deja românii și exista și o populație maghiară redusă numericeste. În interpretarea legii, trebuie să avem în vedere ce s-a desființat și ce s-a păstrat din Universitatea Săsească: au fost abolite competențele politice, administrative și juridice ale Universității, deci esența privilegiilor moștenite din Evul Mediu. Scaunele și districtele săsești au fost integrate în nou createle comitate.

Legea a respectat în mare măsura principiul egalității civile cînd a prescris ca întreaga avere a Universității Săsești trebuie întrebuințată în folosul întregii populații, fără deosebire de religie și limbă, deci nu puteau fi excluși românii și maghiarii.

Norma juridică s-a bazat pe inviolabilitatea proprietății private și a păstrat întreaga avere a Universității Săsești.

A avut în vedere și anumite considerente teritoriale, atunci cînd a stabilit competența lor în alegerea adunării generale a Universității sau în administrarea averii celor Șapte Juzi.

Hotărîrile Universității au fost luate de adunarea generală aleasă, dar pentru validarea lor era necesară aprobarea Ministerului de Interne sau a celui al Cultelor și Educației. Universitatea funcționa deci în forma unei enorme fundații culturale, însă sub controlul statului, pe baza dreptului de intervenție, numind și președintele, comitele comitatului Sibiu, acești comiți fiind, de regulă, sași.

Statul maghiar n-a desființat deci Universitatea, ci a restructurat-o și a integrat-o în statul național unitar maghiar. Organizația a rămas în continuare o corporație de mare putere, a cărei datorie a fost sprijinirea vieții culturale și a sistemului școlar săsesc. Prin aprobarea legii, «națiunea» săsească de stare s-a desființat, iar sașii au devenit una din naționalitățile moderne ale Ungariei, a cărei coeziune o reprezenta etnia. În această situație, Biserica evanghelică a sașilor a capătat un rol important. Aceasta, la fel ca și celelalte biserici din Ungaria, dispunea de autonomie, era susținută din bugetul de stat și a devenit pilonul cel mai important al identității naționale.

Universitatea Săsească a pierdut cea mai mare parte a averii sale în România interbelică. Reforma agrară din 1921 a fost astfel înfăptuită încît biserica evanghelică săsească, respectiv Universitatea Săsească, a pierdut 55% din avere. În 1937, fundația Universitatea Săsească a fost desființată, iar averea ei împărțită între biserica evanghelică săsească și societatea culturală română *Așezămîntul Cultural Mibai Viteazul*.

Sistemul privilegiilor săsești ca și autonomia săsească țîn, prin urmare, de istorie; în Transilvania însă este o tradiție vie. Studiarea ei ca și învîntările ei sînt însă, în contextul actual al formării mișcărilor regionale și de autonomie, de revigorare a specificului local în Europa, mai importante ca niciodată.

Traducere de SZEGEDI Edit